

Ivan Bok
Výroba a opravy hudebních nástrojů
Krnov

Zpráva o opravě varhan v kostele svatého Ondřeje v Nelahozevsi

*K rukám duchovní správy v Kralupech nad Vltavou,
pracovníků Památníku Antonína Dvořáka v Nelahozevsi
a arcidiecézního organologa Štěpána Svobody v Praze.*

Na přelomu června a července 2013 byla provedena oprava varhan Karla Schiffnera v kostele spojeném úzce s životem našeho skladatele Antonína Dvořáka. Varhany byly postaveny v roce 1881, mají šest rejstříků. Jde o malý nástroj stojící v zábradlí kůru a mají stejné uspořádání, jako desítky dalších tohoto typu, kterými Schiffner zahltl okolí Prahy i vzdálenější destinace. Jde o varhany dobře vymyšlené a vyrobené, které dokážou být i po stotřiceti letech provozu funkční, aniž by prošly celkovým restaurováním.

Karel Schiffner je osobou svým způsobem pro české varhanářství klíčovou. Narodil se v roce 1836 ve Cvikově u České Lípy. Vyučil se řemeslu v dílně pražského varhanáře Josefa Gartnera a jeho dílnu po roce 1863 převzal. Stal se tak pokračovatelem tradice rodu, který byl v Čechách velmi aktivní již od poloviny 18. století. Gartnerovské varhany jsou například v katedrále sv. Víta v Praze, nebo v Tepelském klášteře, co se týče těch nejznámějších. Pokud o Gartnerech lze říci, že byli lepší obchodníci, než řemeslníci, že jejich varhany vynikaly krásným zvukem a skříněmi, jejich stroje byly ale zhotoveny rychle a jaksi bez ohledu na čistotu zhotovení, tak Schiffner byl nejen špičkový obchodník, ale i řemeslník. Zpracování jeho varhan je velmi precizní, přičemž jeho řemeslo vstřebává nové trendy, které doba přinášela. V jeho firmě se vyučila celá generace varhanářů, kteří významně zasáhli do poměrů v oboru a jejichž přímí pokračovatelé jsou aktivní podnes. Karel v 1889 předává svou firmu svému mladšímu bratru Heinrichovi a v roce 1894 umírá. Ten firmu dále rozvíjí na nejsilnější varhanářský podnik v Čechách. Po první světové válce ale firmu předává svému zaměstnanci Josefu Růžičkovi a odebírá se na odpočinek do rodného Cvikova, kde v roce 1938 zemřel v chudobě. Tolik k výrobcovi varhan v Nelahozevsi.

O varhanách, které provázely mladého Antonína Dvořáka jeho dětstvím před odchodem do Zlonic, toho mnoho nevíme. Jisté ale je, že v roce 1881 v Nelahozevsi stále žili jeho rodiče František a Anna Dvořáková. Antonín bydlí ve velkém bytě Praze v Žitné ulici č.p. 10, kam se přestěhoval před rokem, a je již slavným skladatelem. V roce, kdy vyhořelo národní divadlo, jsou do kostela v Nelahozevsi pořízeny malé moderní varhánky. Dva aktivní varhaníci jménem Leoš Janáček a Antonín Dvořák spolu podnikají výlet na Karlštejn, nějak se nelze ubránit domněnce, že další snadnou výletní destinací do okolí Prahy, spojenou navíc s použitím železnice, mohla být i Nelahozeves. V každém případě zůstává nezodpovězena otázka, proč do zcela obyčejného maličkého venkovského kostela přišly varhany, které navenek působí jako typické schiffnerovky, varhaníkovi, ale nabízí rejstříky, které běžní venkovští varhaníci k dispozici neměli:

Manuál (C-d³)

Gedeckt 8' (C-H dřevo, c⁰-d³ kovový kryt !)

Principal 4' (diskant uvnitř původní, na prospektu jsou nestylové cínové píšťaly vadných menzur z nějaké opravy před dvaceti až třiceti lety, hrají ale obstojně)

Flöte 4' (kovová, trubicová!, diskant kónický, nadepsaný jako Rohrflöte 4' nach Mühlhausen)

Fugara 4' (nálevkovitý smykavý rejstřík nadepsaný na velkém C jako Dolce 8' nach Mühlhausen, podobně jako všechny ostatní rejstříky)

Oktave 2' (na rejstříkovém táhle je kdovíproč Flöte 8', píšťaly jsou původní a další osmička na jejich místě být nemohla)

Pedal (C-a⁰)

Subbass 16' (dřevěný krytý v ohrádce za varhaníkem)

Měchy jsou v rohu kůru a mají stále původní okožení. Vzduch je možno čerpat i kvalitním ventilátorem značky Meidinger z Bazileje v nepříliš solidní tlumicí skříně někdy ze šedesátých let 20. století. Nelze se ubránit dojmu, že pokud by píšťaly těchto varhan našel někdo v durynském „bachově“ Mühlhausenu a ten český neznal, ani by ho nenapadlo, že jsou české provenience.

Obvyklá dispozice v kostelech jako je nelahozeveský, by v manuále měla kryt a flétnu ze dřeva, což bylo levnější. Následoval by principál 4' a oktáva 2' nebo principál houslový 8' od c⁰. V každém případě čtyři rejstříky by byly až dost.

Varhany prodělaly od svého vzniku několik změn. První byla asi rekvizice původního cínového principálu za I. světové války. Druhou bylo pravděpodobně doplnění principálu zinkovými píšťalami. Třetí byla instalace elektrického čerpadla vzduchu snad někdy v šedesátých letech. Čtvrtou byla instalace nových, leč nestylových cínových píšťal do prospektu neznámým amatérem někdy v osmdesátých letech. Tento zvolil příliš široké mezury a do prostředního pole se mu píšťaly nevešly. Také na principálech a rejstříku fugara plošně a neumětelsky vyletoval staré ladičky. S novými ladičkami následně ujel na ladění 450 Hz, což domyšleno do důsledků je podobný výkon, jako kdybych si zalepil duši u kola, protože je píchlá a pak ji vedle záplaty preventivně píchl znova, aby se mi to nestalo někde po cestě. Toto ladění má jedinou výhodu. Pokud se varhany používají v zimě na Vánoce, jejich ladění se přiblíží 440 Hz. Nicméně přeladování směrem nahoru zároveň způsobuje mírné ochuzení zvukového bohatství píšťal. Také podložení píšťalnic nebylo optimální, takže výsledkem bylo, že varhany hrály špatně.

Na varhanách byly před opravou tyto závady a byly řešeny následovně:

Varhany byly špinavé.

Čištěno suchou i mokrou cestou, odstraněn kbelík nečistot. Velmi znečištěné byly i vzdušnice. Pravděpodobně se tam špína hromadila 132 let.

Napadení červotočem.

Dřevěné díly ošetřeny přípravkem Dřevosan likvid na benzínové bázi a Lignofix na lihové bázi. Byla ošetřena též prožraná truhla na kůru a jiná ložiska červotoče v kostele. Díry na píšťalnicích byly tmeleny voskovou pastou.

Měch má úniky vzduchu.

Identifikovatelné praskliny byly přelepeny

Píšťaly byly deformované a klátily se.

Píšťaly byly vyklepány na formách a vyletovány, pokud bylo potřeba. Byla provedena revize jejich usazení.

Píšťalnice podfukovaly.

Byla provedena kompletní revize podložení píšťalnic, byly vyměněny některé protáčekující se štokšrouby za stejné, jen o něco delší.

Píšťaly měly zvukové problémy

Byla provedena revize intonace všech rejstříků a odstraněno velké množství nesmyslných nepůvodních intonačních zásahů. Dvě malé píšťaly zralé na celkovou výměnu byly nahrazeny jinými, pro což už byl ve varhanách bohužel precedens, a původní deponovány v píšťališti. S ohledem na množství finančních prostředků, které stačilo pouze na asanaci a nejnutnější opravu, bylo celkové restaurování píšťalového fondu odsunuto na jindy. Současný stav je kompromisem, kdy bylo z píšťalového materiálu poškozeného amatérem vytěženo maximum. Pokud by byl záměr píšťaly restaurovat s návratem k původnímu ladění, které bylo nejspíš 435 Hz při 15°C, asi by bylo dobré diskanty principálů a fugary vyrobit nové. U prospektového principálu pak vyrobit alespoň nové prostřední pole podle schiffnerovských předloh. Flétnové rejstříky jsou oproti tomu v perfektním stavu. Varhany nyní hrají velmi pěkně.

Byla přelomená klávesa na pedále.

Klávesa a dřevěná pružina byly vyměněny s použitím původního náklíčku

Odlupovalo se kostěné obložení kláves manuálu.

Klávesnice byla vyčištěna a obložení nalepeno.

Na skříni se lámaly ozdoby.

Ulomené fragmenty byly po nalezení přiklizeny zpátky.

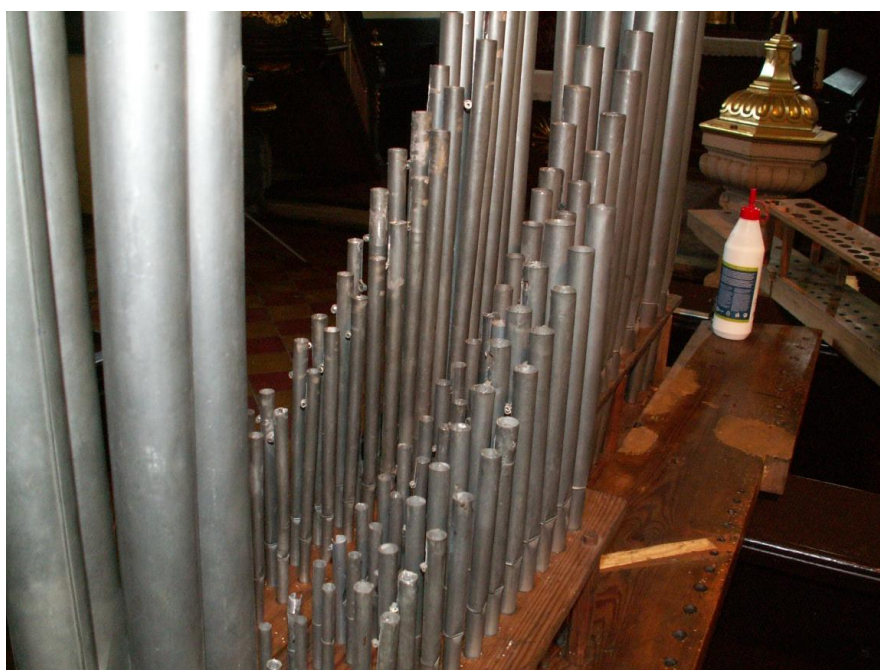
Na hracím stole se vyskytovalo problematické osvětlení a teplomet.

Obojí bylo na přání organologa odstraněno a deponováno na skříni na kůru. Ostatní brutálně provedená elektroinstalace byla ponechána jako věc, na kterou jsme my varhanáři zvyklí...

Varhany jsou nyní ve stavu, kdy hra na ně může být potěšením. S ohledem na jejich minimální používanost bylo investovaných 25 000 Kč adekvátních. Pokud by byl zájem jejich stav dále vylepšovat, lze se přednostně zaměřit dvěma směry.

- 1) Oprava vzduchového hospodářství, restaurování měchu, lepší zatlumení ventilátoru
- 2) Restaurování píšťal principálů a fugary, aby byly zahlazeny stopy po fušerech a docíleno původního ladění. Na fotografii jsou výše zmíněné píšťaly, v pozadí křtitelnice, která byla 9. září L.P. 1841 němým svědkem křtu Antonína Leopolda Dvořáka.

Současné stopy opotřebení povrchové úpravy varhan patří ke stáří nástroje a jsou součástí jeho paměti, bylo by ale dobré nově vykožít vůle na manuálové klávesnici, na tomto místě opotřebení nikdo nedocení.

Pokud by byly s varhanami jakékoliv problémy, jsem k dispozici.

V Krnově dne 10. července 2013.

Ivan Bok

Výroba a opravy hudebních nástrojů

U Lazebníka 1, 79401 Krnov

IČ:74979116

tel: 774803524

ivbok@seznam.cz

Reference:

Varhanařině se věnuji soustavně již přes deset let. Absolvoval jsem SOUŠ varhanařskou v Krnově. Zaměstnán v oboru jsem od roku 2002. (Jaromír Kánský v Krnově a Karl Nelson v Lidköpingu ve Švédsku). Samostatnou živnost mám od září 2009. Od té doby spolupracuji s více varhanaři (Petr Dlabal, Boris Mettler, Jaromír Kánský, Dalibor Lipka, Zdeněk Henych, Marek Vorlíček) nebo se věnuji svým vlastním zakázkám (ČCE Praha 2 Vinohrady, P. Jaroslav Konečný-Vlašim, ŘKF Tisá, Obec Ústín, obec a ŘKF Nová Ves u Kolína, Sbor ČCE v Moravči a další).